

Om at give plads og slippe tøjlerne af Rasmus Ejrnæs

oplæg ved symposiet "Udfordringer af Danmarkskortet" 20. februar 2015

Landskabet er formet. Geologien og topografien, geosfæren, er formet af de store kræfter. Landskabets økologiske rum, biosfæren, er i høj grad formet af mennesker.

Jeg kommer til at introducere nogle nye og uvante ord for jer, så jeg vil bede jer spidse ørerne og åbne sindet. Jeg er nemlig ikke kun biolog, men også rumforsker!

Det første ord er position.

Fra naturens hånd er de økologiske rum forskellige. Det er de i kraft af forskellige positioner langs med de vigtigste livsvilkår. Vi ved godt at livet er startet ude i vandet og siden gået på land. Og det liv vi i dag finder i vandet er forskelligt fra det vi finder på land. Vandmængden i miljøet er et af de mest afgørende livsvilkår på jorden, og forskellige livsformer er tilpasset alle de forskellige positioner i fugtighed fra søer over rørsumpe til enge og tørt græsland. Selv ørkner har deres særlige liv. Tilsvarende findes der forskellige positioner langs med gradienten fra ekstremt næringsfattig – som i en højmose eller udvasket klit – til næringsrig som i en gammel ellesump eller en komposteret vold af opskyllet tang ved en strandlagune. Forskellige steder i landskabet har forskellige kombinationer af positioner i det økologiske rum. Det giver forskellige levesteder til forskellige dyr, planter og svampe.

Mennesker indskrænker det økologiske rum. For at dyrke vores afgrøder sørger vi for at der alle steder er lige tilpas med vand og rigelige med næringsstoffer. I sådan et landskab med næringsrige og drænedede positioner, er allerede en stor del af biodiversiteten hjemløs.

Viben må se sig om efter en lille plet på marken, hvor landmandens dræning er mislykkedes og hvor der derfor står vand i de tidlige forårs måneder og kornet står tyndt. Sanglærken må se sig om efter en tør bakketop, hvor frosten har svedet vinterhveden eller tørken har skabt en bar plet, hvor lærken kan finde smådyr til sine unger. Lærkeplet og vibelavning.

Det dyrkede danske landskab er især fattigt på næringsfattige positioner. Overalt hvor der er dyrket er der tilført kvælstof og fosfor i et omfang, som langt overstiger naturlige mængder af næringsstoffer. Det trives kun de hurtigst voksende planter med.

Det næste ord jeg vil introducere er ekspansion.

Når man har sådan en position – ligegyldigt hvilken – så er det økologiske rum ikke konstant. Så snart der indvandrer levende planter på stedet, udvides rummet. Det skyldes at planterne i sig selv er levested for dyr og svampe, som igen er levested for andre arter. Mange dyr og svampe er specialiserede til bestemte planter. Over 100 arter af svampe og dyr er konstateret på planten almindelig kællingetand og af disse kan 30 arter kun leve på netop denne plante. Et andet

eksempel: Der findes for eksempel 286 arter af vilde bier i Danmark. Smag lige på det – 286 forskellige arter. Der er en snes humlebier, brumbasser, men de fleste er enlige bier. Jordbier, vejrbier, hvepsebier, silkebier osv. Ca. en tredjedel af disse arter er oligolektiske. De lever af at bestøve en ganske bestemt familie, slægt eller art af planter. De kan ikke andet. Som blåhat-jordbi, der kun kan bestøve planten blåhat som vokser på næringsfattige overdrev. For at det ikke skal være løgn findes der også en blåhat-hvepsebi. Dens larver kan kun udvikles som parasitter på blåhat-jordbi-larver, som udvikles på et bibrød af pollen og nektar fra blåhat som jordbien har begravet dybt nede i en gang i jorden.

På visse kalkrige overdrev og rigkær kan der findes mere end 50 forskellige plantearter på en kvadratmeter. Det kan man kalde ekspansion af det økologiske rum.

Ekspansion omfatter ikke kun at der indvandrer forskellige slags plantearter, men også at kulstoffet differentieres. Det lyder langhåret, men er ganske simpelt. Den samme plante har forskelligt væv i rødder, stængler og blade. Hvis planten blomstrer, vil en del af kulstoffet findes som nektar og pollen til glæde for den store fauna af bestøvere – sommerfugle, svirrefluer, bier, hvepse, fluer. Et træ udvikler desuden bark, stammer og grene, og når træet bliver gammelt vil barken ændre karakter, blive mere ru og noget af veddet vil begynde at rådne, og der kan skabes indre hulheder. Hvis der er græssende dyr i naturen, vil dyrene æde en del af planternes kulstof og aflevere det igen som delvist fordøjede kokasser, hestepærer eller andet møg. Når dyrene dør vil deres ådsler også indeholde kulstof af en helt speciel karakter. Det er ikke småting, som denne ekspansion bidrager til af levemuligheder i naturen. I en naturlig dansk urskov vil ca. en tredjedel af alle arterne være helt eller delvist afhængig af dødt ved fra træerne. Tilsvarende er der hundredvis af svampe og smådyr, som kun kan leve i møg fra græssende dyr.

Ekspansion tager tid. Det tager tid for de forskellige arter af planter, svampe og dyr at indvandre og det tager tid at danne et gammelt veterantræ eller en død træstamme. Det tager tid at danne de mange forskellige jordbundstyper som hører til de forskellige positioner i det økologiske rum.

Mennesker giver ingen tid. Og så modarbejder vi ekspansionen målrettet i landskabet. Vi har jo ikke indskrænket variationen i positioner til ingen verdens nytte. Vi har gjort det for at kunne optimere vores afgrøder – kornet på marken og kævlerne i skoven. Derfor sørger vi naturligvis for at så, plante, luge og tynde, sådan at der så vidt muligt kun er en struttende og sund plantearter på hver en firkantet parcel. Vi har altså indsnævret det økologiske rum ved at indskrænke variationen af positioner og ved at modarbejde et hvert tilløb til ekspansion. Læg mærke til at denne indsnævring er fælles for al slags landbrug, også det økologiske. Forestillingen om den naturvenlige bonde duer ikke, for enhver bonde vil gerne se sin afgrøde enerådigt på marken.

Resultatet er blevet en ensformig kulisse. Topografien er intakt, rapsmarken bølger i vinden og tegner istidens gletcherformede landskab. Men dybden eller åndrigheden i landskabet er gået tabt og skabelsen gået i stå.

Det som er sørgeligt er ikke at vi mennesker fylder så meget. Vi er nemlig også natur, og den kreativitet vi har udfoldet er enestående og forunderlig og helt på højde med naturens kreativitet. Ja vores kreativitet og skaberkraft er næsten til at knibe en tåre over – det tænkte jeg i hvert fald i det førerløse metrotog dybt under jorden mellem Nørreport og Kgs. Nytorv.

Det som er sørgeligt er, at vores formgivning af naturen næsten udelukkende indskrænker det økologiske rum, fordi arealanvendelsen altid har et snævert formål. Selv på arealtyper, hvor jorden egentlig ikke skal forrentes ved dyrkning, har vi for vane at dyrke den alligevel, for at vise at vi er kompetente mennesker med styr på tingene og kontrol over livet. Vi skal have græsplæner skal vi, for vi er en nation af græsplæne-neurotikere.

Naturen og landskabet er en dør som vender begge veje. Hvis vi former naturen i landskabet ud fra en snæver målsætning om forudsigelighed, frugtbarhed og produktivitet, så peger dette også tilbage på vores eget liv, som bliver underlagt samme smålige krav om planlægning, sundhed, vækst og succes.

Der findes faktisk menneskeskabte landskaber med spændende og anderledes positioner og med stor dybde i kraft af en betydelig ekspansion. Gamle efterladte råstofgrave, efterladte rangerterræner og militærets skyde- og øvelsesterræner er sådan nogle eksempler. Arealerne er blevet brugt – ikke til dyrkning, men til råstofgravning, tanks, granater og togskiner. Det har skabt helt nye og kunstige levesteder, men med stor variation i fugtighed, jordbundstyper, mikroklima og plantevækst – masser af økologisk rum. I kulturlandskabet er biodiversitet næsten altid en utilsigtet konsekvens af at mennesker har glemt eller forsømt et område. Og efterhånden som vi får øje på de forladte havneanlæg, så ødelægger vi straks naturen med smart nybyggeri.

I dag har vi en planlov med to zoner:

- 1) Landzone, hvor arealanvendelsen indrettes med henblik på at producere afgrøder til samfundet uden at forurene omgivelserne.
- 2) Byzone, hvor arealanvendelsen indrettes med henblik på at optimere funktioner og livsytringer hvor vi bor og transporterer os.

Der er behov for en ny plankategori, som ikke findes i dag:

- 3) Naturzone, hvor arealanvendelsen indrettes efter et formål om biodiversitet. Her er mennesker gæster, ikke herrefolk. Her finder vi naturskove, naturenge, strandenge, moser, græsland, heder og klitter. Her skal der være plads til fri kystdynamik, naturlig hydrologi, naturlige brænde og store græssende dyr.

Derudover er der behov for at vi i stigende grad slipper tøjlerne i byzonen. At vi opgiver forestillingen om græsplænen som billede på kontrol og i stedet overgiver os til blomstrende overdrev og enge. At vi erstatter asfalt med porøse belægninger med plads til miniatureliv. At vi giver plads gamle træer og lærer os kunsten at bevare veterantræerne, så længe som

overhovedet muligt. At vi prioriterer lang kontinuitet i krat og hegn og småskove, steder hvor tiden bare får lov at gå og hvor det økologiske rum kan få tid til at udvide sig uden indblanding.